

istoricizam (nem. *Historismus*, eng. *historicism*). Značenja pojma *i.* razlikuju se u zavisnosti od teorijskog polazišta autora. Najpoznatije značenje je ono na koje nailazimo u *diltajevskoj školi* duhovnih nauka. Tu se *i.* razume kao teorijsko-metodološko shvatanje po kojem su sve društvene pojave, zapravo, istorijske, tj. individualne i neponovljive, zbog čega ne mogu biti podvedene pod opštija načela, pravila ili zakone. Naročito je istorijsko saznanje saznanje *sui generis*, različito od svakog drugog saznanja koje teži uopštavanju i utvrđivanju pravilnosti (recimo, kakvo nailazimo u prirodnim naukama). Četiri su razloga za takav stav. (1) Istorijski događaji su prošli i nepovratni, pa se otud istorijski tokovi ne mogu podvrći ponavljajućem ispitivanju kao fizički, hemijski ili biloški procesi. (2) Istorijski procesi su jedinstveni i neponovljivi te se ne mogu razvrstavati kao dešavanja u prirodi. (3) Istorijski procesi obuhvataju delovanje, stavove i misli ljudskih bića, a ne kretanje mrtve ili neoduhovljene stvari, pa oni ne podležu onoj vrsti determinizma neophodnoj za postavljanje zakona. (4) Čak i pojedinačni istorijski događaji – a da i ne govorimo o većim istorijskim procesima – izuzetno su složeni, mnogo složeniji od onih u prirodi, pa im je gotovo nemoguće pristupiti onako kao što se pristupa prirodnim pojavama i procesima.

Drugo značenje *i.* poprima u *postpozitivističkoj školi* Karla Popera. Tu se pod *i.* podrazumeva »takav pristup društvenim naukama koji razvija tvrđenje da je istorijsko predviđanje njihov osnovni cilj, i da se taj cilj može postići otkrivanjem 'ritmova', ili 'obrazaca', 'zakona' ili 'pravaca' na kojima se zasniva istorijski razvoj« (*Beda istoricizma*, 1957). Poper oštro kritikuje tako shvaćeni *i.*, prebacujući mu da ne vidi da u društvenoj istoriji, za razliku od prirodne, i sama predviđanja mogu da utiču na sopstvenu ostvarivost. Tako, naturalističko predviđanje o pobeđničkim komunističkim revolucijama, koje je formulisao Karl Marx, utvrđivalo je komuniste u njihovoj veri i podsticalo na delovanje, pa su komunističke revolucije zbilja pobeđivale. Pošto je kod Vilhelma Diltaja i Popera reč o sasvim suprotnim značenjima *i.*, a kako je u našem jeziku moguće napraviti razliku, u srpskoj sociologiji predloženo je da se za prvo značenje koristi reč *istorizam*, a za drugo *i.* U stručnoj književnosti mogu se naći još neka značenja, kao što je razumevanje pojave u njenoj istorijskoj dimenziji, ili pak opsednutost nekog društvenog naučnika istorijom. Ali, takvu stipulativnu upotrebu ovog pojma bilo bi, načelno, ipak bolje izbegavati.

☞ istorija ☞ pozitivizam

S. Antonić

istorija (lat. *historia* – ispitivanje, istraživanje prošlosti). Sistematizovano, relativno proverljivo i osmišljeno rekonstruisanje i objašnjenje prošlosti.

Pojam je višeznačan, ali ne i relativan. *I.* označava tri vrste odnosa prema prošlosti: (1) ono što se jednom desilo; (2) istraživanje onoga što se jednom desilo; (3) unošenje smisla u ono što se jednom desilo. *I.* jeste osmišljeno selektivno iskustvo, a prošlost sve što se zbilo. Najčešće, istorija označava sve tri stvari, ali različito naglašene. Za drugi i treći smisao pojma koristi se i izraz *istoriografija*.

Pojam *i.* najčešće se određuje u suprotnosti prema pojmu *pamćenje*. *I.* i pamćenje su dva načina uspostavljanja veze između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Dok *i.* počiva na proverljivosti i nepristrasnosti, i dok na njenu spoznaju ne bi trebalo da utiču interesi današnjice, dotle pamćenje služi potrebama društva i pojedinca. Ono stvara identitet i redukuje složenost i nepreglednost. *I.* je suprotnost pamćenju, kao društvenointegrativnom znanju o prošlosti. Pamćenje je subjektivna lična ili grupna slika prošlosti, dok *i.* kao nauka potiskuje subjektivnost. Dok pamćenje tvori kontinuitet grupe, *i.* ga razara. Pamćenje vraća sećanje u sakralno, istorija ga otuda izgoni. Pamćenje pripada grupi, istorija svima i nikome (Pjer Nora). Pamćenje ostaje na konkretnom, u prostoru, gestu, slici, predmetu. *I.* se bavi samo vremenskim trajanjem, razvojem i odnosima između stvari. Pamćenje se počelo odvajati od *i.* u toku evropskog procesa laicizacije i modernizacije. Uprkos tome, kod tumačenja prošlosti još je prisutan uticaj tradicije.

Istoriografija i tradicija su različiti oblici kulturnog pamćenja i borbe protiv zaborava. Istorijski osećaj odlikuje: uočavanje anahronizma (dramatizovanje razlike između prošlosti i sadašnjice), kritički odnos prema izvorima, zanimanje za uzročno objašnjenje (Piter Berk). Nasuprot tome, tradicijsko pamćenje karakteriše: nivelisanje anahronizama (podudaranje prošlosti i sadašnjice), fetišizovanje nedodirljivih izvora i zanimanje za normativnu društvenointegrativnu ulogu znanja o prošlosti (Arnd Bajze).

Razvoj kritičke istorije bio je dug i protivrečan proces razdvajanja prošlosti od sadašnjice i budućnosti. Dugo je dešavanje tumačeno kao volja bogova, za čiji bes je odgovoran vladar, a vizija božanskog suda shvaćana je kao pokretač istorije i tvoritelj smisla. U pogledu fatuma nema bitne razlike između antičkog politeizma i srednjovekovnog monoteizma. U srednjem veku *i.* nije shvaćana kao promena stvarnosti, već pretežno kao jedinstvena hrišćanska drama u kojoj nije bilo mnogo interesovanja za jasnije razlikovanje prošlosti i sadašnjice. Istorija je bila božiji plan i volja. Potreba